

представленні учасників підпольно-партизанського руху «Дела резервных партизанских отрядов» – шість. Шостий – «Дела по приёму в члены КПСС партизан и подпольщиков» – 51 справу. Сьомий – «Воспоминания о подпольно-партизанском движении на Ворошиловградщине» – 11. Восьмий – «Дела с документами о ликвидации последствий немецко-фашистской оккупации и актами комиссий по расследованию злодеяний оккупантов» – 25. До розділу дев'ять – «Дела с документами немецко-фашистских оккупационных властей» – увійшли 32 справи. Десятий розділ – «Материалы о подготовке публикаций о подпольно-партизанском движении на Ворошиловградщине» – містить 8 справ. Особливістю цього фонду є те, що, попри вказану дату «закінчення формування фонду» – 1946 р., його до нині поповнюють справами розсекречених фондів Служби безпеки України, матеріалами зібраними архівістами, істориками та краєзнавцями, спогадами учасників й очевидців тих подій.

Окрім спеціального фонду, присвяченого партизансько-підпільному рухові на Ворошиловградщині, серед документів ДАЛО є низка фондів, що зберігають колекції документів з різної тематики та аспектів життя області окупаційного періоду. Зокрема фонд Р-1747: «Колекція спогадів радянських громадян про фашистську неволю» нараховує 211 одиниць зберігання, серед яких – свідчення щодо підпільної та партизанської діяльності в роки окупації. Крім цього, фонд Р-1764: «Колекція документальних матеріалів часу Великої Вітчизняної війни» (1942–1945 рр.) нараховує 22 одиниці зберігання. Фонд Р-1717: «Колекція документальних матеріалів окупаційної влади за 1942–1943 рр. (накази, розпорядження, об'яви, листівки)» містить документи, оформлені в 11 справ. Фонд Р-1755: «Колекція документальних матеріалів (газет і географічних карт), виданих в період тимчасової окупації Ворошиловградської області» налічує 25 справ за 1942–1943 рр. Фонд Р-1763: «Колекція документальних матеріалів (посвідчень особи, робітничих книжок), виданих радянським громадянам окупаційними установами на території Ворошиловградської області» має 36 справ за 1942–1943 рр. Фонд Р-1745: «Воспоминания участников подпольных комсомольских организаций Ворошиловградской области о подпольной работе в период временной немецко-фашистской оккупации (коллекция)» за 1942–1943 рр. складається з однієї справи. Фонд Р-1748: «Колекція спогадів школярів шкіл Ворошиловградської області про чорні дні окупації області німецько-фашистськими військами» за 1942-1943 рр. й нараховує 49 одиниць зберігання. Фонд Р-1746 «Колекція документів (довідки, характеристики і біографії видатних людей Ворошиловградської області)» за 1945 р. має одну одиницю зберігання.

Вказані фонди не є спеціалізованими зібраннями документів з історії партизансько-підпільного руху, що зумовлює їх опосередкований характер, але суттєво допомагають відтворити реальну історичну картину з погляду пересічних громадян, особливості діяльності окупаційних владних структур через призму таких документів, як географічні карти, посвідчення особи, довідки, робітничі книжки, біографії, характеристики видатних людей Ворошиловградської області, повідомлення в пресі, спогади школярів, накази, розпорядження, оголошення окупаційної влади тощо.

Одним з титульних емоційних документів партизансько-підпільної тематики Луганщини є «Клятва» члена «Молодой гвардии»: «Я, вступаю в ряды «Молодой гвардии» перед лицом своих друзей по оружию,

перед лицом своей родной многострадальной земли, перед лицом своего народа торжественно клянусь: беспрекословно выполнять любые задания данные мне старшими товарищами, хранить в глубокой тайне все, что касается моей работы в «Молодой гвардии». Я клянусь мстить беспощадно за сожженные разоренные города и села, за кровь наших людей, за мученическую смерть 30 шахтеров-героев. И если для этой мести потребуется моя жизнь я отдам её без минуты колебания. Если же я нарушу эту священную клятву под пытками ли или из-за трудности, то пусть мое имя, мои родные будут навеки прокляты, а меня самого покарат суровая рука моих товарищей. Кровь за кровь! Смерть за смерть!», що відображає цілі та особливості діяльності підпілля та партизанщини [4].

Документальний масив ДАЛО можна класифікувати за походженням, типом, авторством та інформативністю. Так, найбільш представницькою за походженням є група документів комуністичної партії, місцевих органів влади та НКВС щодо вирішення важливих поточних справ у регіоні. До них відносяться такі типи документів, як доповідні записки, довідкові дані, інформація, переписка з ЦК, підсумкові відомості, доповіді керівництва або комісій, витяги з протоколів засідань комітетів, бюро міськомів і райкомів партії та ВЛКСМ, постанови, звіти. Прикладами документів цієї групи є справи фонду П-1790: доповідні записки Ворошиловградського обкому партії й органів НКВС щодо утворення партизанських загонів та підпільних груп до ЦК КП(б)У з інформативними додатками (списки з анкетними даними учасників партизансько-підпільного руху).

Не менш інформативними є доповідні записки та звіти про діяльність та ефективність підпільного руху на території області. Прикладом такого типу документів є «Докладная записка Ворошиловградского обкома...» на 30 аркушах. Остання містить наступну інформацію: свідчення про створення підпільних партійних організацій напередодні окупації Ворошиловградської області, з затвердженням кадрового складу партизанських загонів та підпільних груп, визначення їм чіткого завдання та обґрунтування мети їх створення [5]. Важливим є й документ, який свідчить про командно-політичний і кількісний склад партизанських підрозділів, створених органами державної безпеки у зв'язку з загрозою окупації області [6]. Інформативним свідченням діяльності партизанських загонів на території Ворошиловградської області є доповідна записка, що відображає роки окупації території області [7]. Документ «Выписка из протокола заседания бюро ЦК ВЛКСМ...» свідчить про розгортання мережі підпільного спротиву окупаційній владі, з поїменним переліком керівного складу та напрямками їхньої роботи [8]. Вказані документи відображають напрями організації та діяльності партизансько-підпільного руху, дають характеристику командного складу, особливостей формування й функціонування цих структур в умовах окупації території області.

Документи присвячені формуванню та діяльності комсомольських організацій Ворошиловградщини можна віднести до наступної групи. Характерною рисою для області була активна діяльність молодіжних організацій з розгортання мережі та діяльності підпілля в умовах окупації, про що свідчать документи ВЛКСМ у фондах ДАЛО [9]. Зокрема створення та діяльність підпільної комсомольської організації «Молодая гвардия» викликали занепокоєння окупаційної влади. Загалом члени підпільної комсомольської організації виявили помітний патріотизм у роки Великої Вітчизняної війни.

У фондах ДАЛО зберігаються також документи, що відображають факти протистояння населення

області «новому порядку». Це насамперед документи фондів П-1790: «Партійне підпілля і партизанський рух на території Ворошиловградської області в роки Великої Вітчизняної війни», П-179: «Ворошиловградський обком Компартії України» (44555 од. зб.), П-199: «Краснодонський райком Компартії України» (8536 од. зб.), П-2005: «Краснодонський райком ЛКСМУ» (1051 од. зб.), П-143: «Партійний архів Ворошиловградського обкому Компартії України (1211 од. зб.), які підтверджують діяльність партизанських загонів, підпільної комсомольської організації «Молодая гвардия», підпільних груп і окремих представників Руху Опору. Справи цих фондів містять свідчення про прийом партизанів до лав Комуністичної партії, створення підпільної комсомольської організації «Молодая гвардия», відомості про її діяльність, покази свідків про страту молодогвардійців, спогади школярів, колишніх партизанів, членів партійних і комсомольських органів про підпільно-комсомольський рух на Луганщині, свідчення щодо злочинів фашистів у районах області, розгортання масового народного спротиву.

Кількісно значною групою джерел є документи діловодства партизанських загонів та підпільних груп. Цей тип документів широко представлений у фондах ДАЛО та відображає діяльність партизанських загонів, підпільної молодіжної організації «Молодая гвардия», партизанських й підпільних груп і окремих представників Руху Опору Ворошиловградської області. Документи свідчать про злочини нацистів в районах області, містять спогади населення, працівників партійних і комсомольських органів про підпільно-партизанський рух.

В області, як твердять документи, партизанські загони діяли з жовтня 1941 – до липня 1943 рр. на відносно невеликій території, переважно проводили бойові операції в тісній взаємодії з регулярними військовими частинами. Діяльність окремих партизансько-підпільних груп відображена у справах різних фондів, але найбільш систематизованим й репрезентативним є тематичний фонд П-1790, куди увійшли справи партизанських загонів, груп і підпільних організацій, які діяли на території області й затверджені обкомом. Так, у справі 43 вказаного фонду йдеться про діяльність секретаря Ворошиловградського підпільного обкому партії С. Стеценка, затвердженого партійним керівництвом, його організаційну діяльність та виконання, поставлених ЦК КП(б)У, завдань в окупованих районах області [10].

Крім цього, є справи партизан і підпільників, які не були затверджені обкомом, але які проводили значну підривною роботу проти окупаційної влади. Так, у справі 106 вміщено документи щодо боротьби населення Ворошиловського району області періоду окупації. Зокрема в ній йдеться про саботаж населення, персональні дії окремих осіб, не затверджених обкомом для особливих завдань, про одноосібні патріотичні виступи та дії не санкціоновані обкомом партії [11].

Важливу роль в організації партизанських загонів відіграли бійці та командири Червоної Армії, які вийшовши з оточення, приєднувалися до партизанів – саме на їх бойовому досвіді розвинулась партизанська тактика. Одним із найвразливіших об'єктів була мережа залізничних комунікацій, яка забезпечувала армію ворога живою силою та військовою технікою. Тому завданням партизансько-підпільних формувань й головним засобом призупинення військових перевезень ворога стали підриви ворожих ешелонів. Бійцями партизанських загонів були знищені 14 ешелонів з живою силою та технікою ворога, 260 вагонів, 21 міст на шосейних та ґрунтових шляхах, 29 разів підірвалися залізничні колії. Найбільш активно й ефективно діяли партизансь-

кі загони В. Бикодорова [12], І. Воропаєва [13], Г. Кононенка [14], А. Піскунова [15], Г. Сіренка [16], П. Салфетнікова [17], Я. Сиворонова [18], І. Яковенка [19] та ін.

В окрему групу виокремлюються списки партизан та підпільників, підготовлені органами влади різного рівня. Їх можна поділити на підгрупи: списки партизан і підпільників, затверджених Ворошиловградським обкомом партії й органами НКВС, і списки учасників підпільного руху для нагородження державними відзнаками й медалями, зокрема «Партизану Вітчизняної війни». До першої підгрупи відносяться такі переліки: керівних працівників партійних і радянських органів, які залишалися для підпільної роботи (спр. 6, ф. П-1790); комуністів, які залишалися зі спеціальним завданням обкому і райкомів (спр. 7, ф. П-1790); резервних партизанських загонів (спр. 167, 168, ф. П-1790); тих, хто співпрацювали з партизансько-підпільними формуваннями (спр. 7, ф. П-1790); комсомольців, яких залишили в зоні окупації для виконання спеціальних завдань (спр. 12, ф. П-1790); учасників партизанського руху і підпільних організацій, яким вручені партизанські білети й довідки (спр. 33, 34, ф. П-1790); партизан, підпільників і учасників інших форм боротьби, які не були враховані й не затверджені обкомом до партизансько-підпільної діяльності в роки окупації області (спр. 20, ф. П-1790).

Іншу підгрупу складають як окремі персональні справи партизан, так і списки учасників партизансько-підпільного руху, представлених до державних нагород. Так, у спр. 161, ф. П-1790 зберігається наказ начальника УШПР про нагородження організаторів, партизан й тих, хто співпрацювали з партизанами й підпільниками [20]. У справі містяться документи свідчення їх діяльності, списки й інша звітна документація про вручення медалей і посвідчають нагородженим. У справі 166 того ж фонду зберігаються нагородні листи на бійців і командирів військових формувань, які брали активну участь у звільненні Ворошиловградської області [21].

Значною за кількістю документів є і група присвячена спогадам про участь мешканців Ворошиловградської області у підпільній боротьбі, перебування під окупаційною владою, спогади дітей тощо. До неї можна віднести матеріали багатьох фондів ДАЛО. Наприклад, фонди Р-1745: «Воспоминание участников подпольных комсомольских организация Ворошиловградской области о подпольной работе в период временной немецко-фашистской оккупации», Р-1748: «Коллекция спогодів школярів шкіл Ворошиловградської області про чорні дні окупації області німецько-фашистськими військами», П-1790: «Партійное подполье и партизанское движение на территории Ворошиловградской области в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг. Город Ворошиловград)».

У справі 143 фонду П-1790 зосереджено матеріали-спогади очевидців, що підтверджують агітаційно-масову діяльність підпільників серед окупованого населення області, проведення інформаційної роботи шляхом розповсюдження повідомлень, листівок, зверлень [22]. У справі 1 фонду Р-1745 зібрано матеріали-спогади учасників, очевидців, підпільників молодіжної організації «Комсомолец» [23]. Фонди ДАЛО мають як колективні спогади, так і спогади окремих учасників та очевидців партизансько-підпільної боротьби. У справі 229а наведена стенограма бесіди з колишнім секретарем підпільного обкому КП(б)У С. Стеценком, доповнена спогадами й описами психологічних особливостей роботи та життя в умовах підпілля на окупованій території [24]. Справу 274 склали автобіографії

молодогвардійців, спогади та інші матеріали, які відображають діяльність підпільної комсомольської організації «Молодая гвардия» і доповнюють офіційну документацію [25].

Значною за обсягом є група джерел, яку складають періодичні видання та агітаційні матеріали підпільних рухів й організацій, окупаційної влади. Преса окупаційного періоду розпорошена в різних фондах ДАЛО. За походженням вона поділяється на періодичні матеріали партизан і підпільників та періодичні видання окупаційної влади на території Ворошиловградської області. Тут варто згадати листівки підпільної організації «Молодая гвардия» під назвою «Прочти и передай товарищу», із закликом до саботажу та жорстокої помсти німецьким військам [26]. Емоційно складною в психологічному сприйнятті є листівка-заклик «Отомсти!», що зображує жінку в розпачі з мертвою дитиною на руках [27]. У фонді П-7118 зберігається листівка молодогвардійців із зверненням до мешканців Краснодону [28]. У ній розкрито події кінця 1942 р., коли радянські війська перейшли в наступ і наблизилися до кордонів Ворошиловградської області та заклик підтримати активними діями звільнення районів області й Донбасу, перешкоджати та запобігати вивезенню майна, саботувати накази й розпорядження німецьких окупаційних властей з організації вивезення матеріальних цінностей народного господарства регіону.

У фонді 702 міститься коротка копія витягу з газети «Правда» під назвою: «Наступление продолжается» [29]. Вона розповідає про події зі звільнення Донбасу та підтримку місцевого підпілля цих дій шляхом організації мітингів на підтримку радянських військ. Серед матеріалів фонду є і копія статті «По українській землі» з газети «Радянська Україна» [30]. У ній автор описує події зі звільнення Ворошиловграда та населених пунктів області, змальовує картину руйнування міст і сіл, запустіння народного господарства регіону.

Підводячи підсумок інформативності історичних джерел та систематизації документів фондів ДАЛО з проблеми формування та діяльності партизанських загонів та підпільних груп у роки окупації Ворошиловградської області, необхідно відзначити різноманітність видів документації та їхню масштабну історичну інформативність. Матеріали, представлені у фондах, класифікуються за типами зібраних документів діяльності партизансько-підпільних формувань, підпільних обкомів, райкомів, міськкомів партії, що найбільш повно відображають їхню діяльність. Характерною рисою матеріалів архівних фондів є наявність широкої документальної бази, що репрезентує активну участь молодіжних організацій у підпільній боротьбі проти окупаційних властей, розгортання партизансько-підпільного руху в області загалом. За їх допомогою стають можливими ґрунтовні історичні реконструкції як бойової й підіривної діяльності окремих загонів, так і формування цілісної картини регіонального Руху Опору в роки Другої Світової війни.

1. Довгопол В., Литвиненко М., Лях Р. *Джерелознавство історії Української РСР*. – К., 1986.
2. Добров П.В. *Народне ополчення в роки Великої Вітчизняної війни: В 2 т.* – Донецьк, 1994.
3. Нікольський В.М. *Підпілля ОУН (б) у Донбасі*. – К., 2001.
4. *Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО)*. – Ф. 7118. – Оп. 1. – Спр. 659.
5. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 1.
6. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 2.
7. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 3.
8. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 275.
9. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 275.

10. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 43.
11. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 106.
12. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 62.
13. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 54.
14. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 68.
15. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 58.
16. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 69а.
17. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 66.
18. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 86.
19. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 46.
20. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 161.
21. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 166.
22. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 143.
23. ДАЛО. – Ф. 1745. – Оп. 1. – Спр. 1.
24. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 229а.
25. ДАЛО. – Ф. 1790. – Оп. 1. – Спр. 274.
26. ДАЛО. – Ф. 7118. – Оп. 1. – Спр. 661.
27. ДАЛО. – Ф. 7118. – Оп. 1. – Спр. 741.
28. ДАЛО. – Ф. 7118. – Оп. 1. – Спр. 662.
29. ДАЛО. – Ф. 702. – Оп. 1. – Спр. 15.
30. ДАЛО. – Ф. 702. – Оп. 1. – Спр. 12.

Kovalska L.A. The archival sources of the Lugansk region partisan and underground movements history during the Great Patriotic war period. The collection of the Lugansk region archival funds sources by the history of the Soviet Resistance Movement during the Second World War is analyzed. Documentary themes are systematized according to their origin and purpose of creation. The informing quality of the sources about the partisan activity in the war years on the territory of Voroshilovgrad region is determined.

Key words: The Great Patriotic war, partisan movement, underground movement, Lugansk region, archival sources

Т. В. Терещенко

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВА СФЕРА СЕЛА ЦЕНТРАЛЬНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ВІДБУДОВИ (1943–1950 рр.) В АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛАХ

У статті зроблено аналіз архівних джерел щодо проблеми відновлення й розвитку соціально-побутової сфери в сільській місцевості центральних областей України у 1943–1950 рр.

Ключові слова: соціально-побутова сфера села, джерельна база, архівні матеріали, селяни, колгоспники

На сучасному етапі державного будівництва України одним із першочергових завдань є відродження села, творення його життєздатного економічного і соціального потенціалу. Це вимагає критичного осмислення практики і досвіду минулих років і зокрема соціальної історії села України воєнного та повоєнного періодів. На порядок денний сучасних суспільствознавчих досліджень висувається як суто наукова, так і моральна потреба повніше відтворити картину життя пересічної людини, в тому числі й селянина, періоду відбудови. Відтак, актуальним є звернення до наукового аналізу соціально-побутової сфери села у специфічних історичних обставинах загалом і висвітлення джерельної бази цієї проблеми зокрема. Незважаючи на беззаперечну актуальність, жоден із вітчизняних дослідників не звертався до аналізу архівних джерел з означеної проблеми. Тому метою цього дослідження є спроба критичного огляду архівних матеріалів щодо цієї проблеми.

Джерельну базу останньої становлять різнопланові за змістом і характером джерела як колективного, так і особового походження. Це значний комплекс архівних документів років відбудови. Для наукового дослідження проблеми насамперед важливими є документальні матеріали з фондів Центрального державного архіву вищих органів державної влади і органів державного управління (далі – ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України